

General-pukovnik u penziji
Boško ŠILJEGOVIĆ

ZAPAŽANJA O MORALNO-POLITIČKIM FAKTORIMA U RADU ŠTABA ČETVRTE ARMIIJE

O završnim operacijama Jugoslovenske armije, kao i o tršćanskoj operaciji, odnosno operacijama za oslobođenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja — pisano je do sada dosta u našoj vojno-stručnoj literaturi. Izašli su zbornici dokumenata, a objavljen je i veliki broj stručnih članaka i knjiga o pomenutim temama. Štampane su i mnoge monografije, sjećanja, dnevnici, posebne edicije i vojnoteorijske studije, koje neposredno ili posredno govore i o ovim operacijama. U vrijeme početnog stvaranja naše vojne doktrine sistematski su obrađivana i naša ratna iskustva, u koja su, prirodno, uključene i završne operacije, a u tom sklopu i tršćanska.

Realno je pretpostaviti da će se taj naporan, složen, ali i neophodan rad razvijati i ubuduće. Pri tome ne mislim samo na mogućnost otkrivanja novih podataka u našoj vojnoj istoriografiji i publicistici, niti na eventualno objavljivanje za nas novih dokumenata u literaturi drugih zemalja, kao i analiza koje do sada nismo poznavali. Ovde mislim, prije svega, na postojeću opštu zakonitost, odnosno trajnu potrebu izučavanja vojne teorije. Jer, kao što ni u drugim naukama nema definitivno završnih naučnih istraživanja, i kada je riječ o već obrađenim poznatim temama, isto tako ni u vojnoj istoriji i vojnoj nauci nema i ne može biti trajno završenih, de-

finitivno izučenih vojno-političkih fenomena. »Trajna« dostignuća su, po pravilu, pragmatična i zakonito teže ka dogmi, koja objektivno zaustavlja istraživačku, stvaralačku misao, odnosno sprečava naučne procese, a time i nova otkrića. Neophodnost takvog prilaza našoj vojnoj misli proizlazi i iz dva specifično naša strateška principa.

Prvo, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je nesvrstana država, koja ne pripada blokovima i koja se ne nalazi ni pod čijim »kišobranom«. Ako se pri tome ima u vidu da takva spoljopolitička pozicija Socijalističke Jugoslavije egzistira i da stabilizirajuće i inspirativno djeluje na Balkanskom poluostrvu, u Evropi i svijetu više od četvrt stoljeća, onda to znači da je vojna politika SKJ, tj. politika oslanjanja na nesvrstane zemlje, na svjetske socijalističke procese, nacionalnooslobodilačke i druge progresivne pokrete, a prije svega na vlastite snage — mogućna i realna. To konkretno znači da je sa gledišta daljeg jačanja odbrane državnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta SFRJ — izučavanje našeg vlastitog ratnog iskustva naša dugotrajna polazna pozicija. Politika međudržavne saradnje na principima obostranih uzajamnih interesa, na principima nemiješanja u unutrašnje odnose drugih zemalja, sve više je sastavni, suštinski dio opšte politike nesvrstanih. Sa takvih međunarodnih pozicija mi se moramo neprekidno i što potpunije upoznavati sa ratnim iskustvima svih savremenih oslobodilačkih, revolucionarnih, antiimperijalističkih i antikolonijalnih pokreta, kao i sa savremenim dostignućima vojne misli u svijetu. To nam omogućava da pratimo i eventualno koristimo sva za nas relevantna dostignuća u oblasti vojne misli, a da pri tome ostanemo autentični, tj. dosljedni našoj ratnoj i vojnoj doktrini.

Drugo, u Jugoslaviji su društveni odnosi određeni samoupravnim položajem radnog čovjeka u svim oblastima i sferama života. Takva objektivna društveno-politička stvarnost isključuje stagnaciju i definitivna naučnoteorijska rješenja u bilo kojoj sferi društveno-političke djelatnosti, jer bi to bilo u suprotnosti sa samom suštinom društveno-političkog sitsema.

Nisam upućen, ali pretpostavljam da je i ovaj period našeg oslobodilačkog rata privukao interes i pažnju inostranih vojnih pisaca i teoretičara, i da su naša ratna iskustva sistematski i znalački obrađena u mnogim zemljama. Razumije se, sa različitim političkim motivacijama. S obzirom na izloženo, ne bih mogao valjano i kvalifikovano da učestvujem u stručnim diskusijama, a još manje da se bavim novim vojnim i vojnopolitičkim analizama ili da dajem nove ocjene o radu 4. armije. Sve što bi u vojnoanalitičkom, vojno-poli-

tičkom ili »teorijskom« smislu iznio, objektivno bi to bilo ponavljanje a, vjerovatno, i ispod stručnog nivoa onoga što je o završnim operacijama napisano i našoj javnosti stavljeno na uvid. Zbog toga sam se opredijelio da, ovom prigodnom prilikom, kažem samo nešto u obliku zapažanja ili današnjeg razmišljanja, ne koristeći pri tom nikakvu dokumentaciju (osim Vojne enciklopedije).

Najprije ću iznijeti neka zapažanja iz oblasti odnosa u štabu 4. armije. Pretpostavljam da se opservacije iz te sfere teže mogu izvući iz arhive i pored relativno velikog fonda dokumenata o tršćanskoj operaciji. Znam da u tim dokumentima raspoložemo velikom količinom raznih brojčanih podataka. Ali brojčani podaci nikad ne mogu autentično izraziti patriotsku svijest, moralna, etička osjećanja, spremnost na samoodricanje itd. A to su faktori koji mogu da odlučujuće djeluju na rad armije.

Kao što je poznato, štab 4. armije bio je sastavljen od slijedećih drugova: a). *Komanda armije i uži dio štaba*: komandant — general-lajtnant Drapšin Petar; politički komesar — pukovnik Šiljegović Boško; načelnik štaba — general-major Jakšić Pavle; načelnik operativnog odjeljenja — pukovnik Biočić Ante; načelnik obavještajnog odjeljenja — pukovnik Tomac Petar; načelnik organizacionog odjeljenja — potpukovnik Draganić Slavko, a od sredine aprila 1945. godine potpukovnik Vojvodić Dimitrije; b). *Komanda rodova vojske*: komandant artiljerije — general-major Levičnik Karel; komandant inženjerije — major Barović Dušan; komandant tenkovskih jedinica — potpukovnik Grujić Periša; komandant veza — Matičević Veljko; c). *Komanda pozadine*: komandant — potpukovnik Peko Bogdan; politički komesar — major Maoduš Stevo; načelnik štaba — pukovnik Kerečin Stjepan.

Sa gledišta nacionalne pripadnosti u štabu 4. armije su bili zastupljeni Hrvati, Srbi, Crnogorci, Slovenci. Četvrta armija je najvećim dijelom bila sastavljena od jedinica sa teritorija Glavnog štaba Hrvatske i Glavnog štaba Slovenije. I u jedinicama su se takođe nalazili borci svih nacionalnosti i narodnosti. Dio boraca iz drugih krajeva Jugoslavije uputila je Vrhovna komanda u samom toku završnih operacija. Štabovi korpusa, divizija i brigada autentičnije su odražavali nacionalni sastav svojih jedinica, jer su ove u dužem vremenskom periodu mahom izrastale, razvijale se i popunjavale na svojoj teritoriji i regiji. Osim toga, odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu i odluke donošene na svim zasjedanjima antifašističkih vijeća odlučujuće su djelovale na međunacionalne odnose u svim jedinicama, bez obzira na veću ili manju brojnost boraca jedne ili druge nacije u nekoj jedinici.

Međutim, sa gledišta predratne profesionalne orijentacije, predratne političke pripadnosti stepena ideološkog znanja, vremena provedenog u ratu i godina starosti, štab 4. armije su sačinjavale veoma različite ličnosti: među nama je Petar Drapšin bio jedini španski borac. Pavle Jakšić je neposredno pred rat bio profesor matematike u Kraljevu. Tri člana štaba bili su generalštabni oficiri bivše vojske; Petar Tomac je uz to bio i vojni ataše u Ankari, a Karel Levičnik je prije 1918. godine završio Pomorsku vojnu akademiju u Austro-Ugarskoj, a u jugoslovenskoj vojsci bio je kapetan bojnog broda. Želim odmah da kažem da su se ovi drugovi — inače profesionalni vojnici visoke stručne spreme, veoma dobro snašli u saradnji sa partizanskim starješinama. U aprilskom ratu, dobrim dijelom i nezavisno od njihove volje, nisu se mogle primijeniti njihova visoka stručna znanja i organizacione sposobnosti. Ove vrijednosti nisu mogle doći do izražaja, ne samo zbog toga što je aprilski rat kratko trajao, ili zbog toga što su se mahom na najvažnijim komandnim mjestima nalazili petokolonaši, nego zbog toga što je vojna doktrina jugoslovenske vojske bila objektivno zastarjela, nemoćna, nije odgovarala našim autentičnim interesima. I napokon od neospornog moralnog značaja je i činjenica da su se svi pomenuti drugovi, svojom voljom, vlastitim htijenjem, opredijelili za učešće u oružanoj borbi, odnosno oslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji. Te činjenice su bile dovoljno i vojnički i moralno jake, uticajne, da su se svi oni osjećali u svojoj sredini, da mogu slušati i biti slušani, da mogu bez sustezanja da iznose one prijedloge za koje su uvjereni da su najbolji — bez bojazni da neće biti shvaćeni ili da neće pogoditi ono što eventualno uži dio štaba misli.

Drugovi Peko Bogdan, Stevo Maoduš, Dimitrije Vojvodić i ja bili smo studenti. Grujić Periša i Biočić Ante, Matičević Veljko i Draganić Slavko bili su niži oficiri bivše jugoslovenske vojske, a neki od njih učesnici rata od 1941. i 1942. godine. Prema tome, među nama je bilo boraca od 1941. i članova KPJ od prije rata, ali i boraca od 1944. godine, kao i članovi KP sa stažom od nekoliko mjeseci. Iako smo se razlikovali po partijskom stažu i iskustvu, u suštinskim pitanjima smo se svi slično ponašali i politički reagovali. U tom pogledu niko se nije iznimno isticao ili služio za primjer.

Međusobni odnosi u štabu armije, sastavljenom od tako različitih individualiteta, tj. ljudi sa već stečenim i oformljenim različitim navikama i osobinama (sa mnogima od njih prvi put smo se vidjeli, a za neke smo prvi put čuli) bili su veoma dobri. Sa gledišta međusobnih odnosa to je bila umnogome kvalitetno nova psihološka

situacija u upoređenju sa odnosima u partizanskim odredima i brigadama, u kojima smo se najčešće sretali sa drugovima koje smo poznavali još iz djetinjstva i škole ili čije smo porodice poznavali i o njima slušali i znali. Međusobne odnose u partizanskim jedinicama 1941, 1942, pa i 1943. godine, karakterisala su, pored ostalog, i uzajamna osjećanja, lična pažnja i briga, duže drugovanje, zajedničke borbe, uspjesi i neuspjesi. U to vrijeme to su bile najviše moralne vrijednosti u jedinicama NOV i POJ. Nekada su takva osjećanja i raspoloženja — zavisno od okolnosti — mogla da budu i veoma naglašena, što je, pod određenim okolnostima, moglo i da šteti vojnoj organizaciji, vojničkim odnosima i disciplini. Zajednički uspjesi, zajednički neuspjesi često mogu da uzajamno obavezuju članove štaba, da doprinose takvom raspoloženju i odnosima u štabu da se mnoge stvari gledaju »kroz prste« i da se tolerišu propusti i slabosti. Po pravilu, takvo političko ponašanje ne uočavaju oni koji ga ostvaruju. Pošto, obično, u takvim prilikama, trenutno, loših posljedica nema, stvara se iskreno uvjerenje da su odnosi u štabu dobri. Tek poslije određenog vremena i neuspjeha nastaju teškoće u štabu koje su objektivno uočljive.

Kada kažem da su odnosi u štabu armije bili dobri, to znači da je među nama, prije svega, bilo razvijeno osjećanje lične odgovornosti, discipline, međusobnog poštovanja i uzajamnog uvažavanja. Svaki od nas prihvaćen je onakav kakav je bio, što je bilo od velikog značaja za stvaranje pogodne radne atmosfere. Međutim, to nije isključivalo odnos neminovne subordinacije, jer je ona bila uslov egzistencije armijskog štaba. Praksa nas je gotovo trenutno prisilila da shvatamo da vremena za upoznavanje nemamo, a da jedni bez drugih, bez zajedničke saradnje, pojedinačno, ništa ne možemo postići. Operacije su imale već takav karakter da komandant objektivno nije mogao preduzeti bilo kakvu akciju bez prethodne konsultacije sa načelnikom inženjerije, a artiljerija nije mogla ništa preduzimati bez prethodnog dogovora sa komandom pozadine. A svima su bili neophodni podaci obavještajne službe. Takva praksa u radu bila je karakteristična u većoj ili manjoj mjeri i za raniji period, ali je u novim uslovima — kada je armija postala veoma brojna i tehnički opremljena, a uz to upućena na najužu saradnju sa mornaricom, — postala neminovnost. Broj konsultanata se višestruko povećao, a sve konsultacije su se morale odvijati znatno brže nego prije. Štab armije je, u stvari, djelovao *cjelinom* unutrašnjih vojnih i političkih odnosa, a mnoge naše postojeće slabosti, sujete, preuveličavanja vlastite uloge, opravdana ili neopravdana naglašavanja vlas-

tite vrijednosti i slične mane — nisu se ispoljile. Sve je to suzbijano cjelokupnom atmosferom koja je vladala u štabu armije, ali i unutrašnjom snagom i naporom svakog pojedinog člana štaba. Ne sjećam se da smo i u jednom slučaju intervenisali partijski, politički ili vojnički da neko od nas promeni svoje ponašanje.

Danas, kada razmišljamo o međusobnim odnosima u štabu armije, o kohezioj snazi i radnoj atmosferi u štabu, teško bih mogao precizno i uvjerljivo odgovoriti na pitanje — koje su sve komponente, pored pomenutih faktora, uticale i doprinosile takvim našim odnosima? Mislim da smo u to vrijeme gotovo svi bili članovi KPJ. Možda jedan ili dvojica vojnih starješina u širem štabu nisu bili članovi Partije. Moralno-politički uticaj KPJ je svakako onaj faktor koji će uvijek — kada se govori o odnosima u armiji, prema bilo kom našem redoslijedu — spadati među prve, najvažnije i najuticajnije činioce. Pri tome moram odmah da kažem da smo u periodu mart-april 1945. godine, sem formiranja partijske organizacije, imali veoma malo štapskih partijskih sastanaka. Ne vjerujem da će sačuvana partijska dokumentacija ovu tvrdnju znatnije korigovati.

Međutim, mi smo u neposrednom, prethodnom periodu u štabu 8. korpusa imali veoma intenzivan partijski život i veoma razvijen teorijski i ideološki rad. Osmi korpus je sačinjavao jezgro 4. armije, pa smo u štabu armije u ta tri mjeseca više živjeli od, da tako kažem, stečenog partijskog kapitala, nego što smo ga stvarali u novim uslovima. Ipak, to ne bi moglo da bude ni jedino ni dovoljno objašnjenje za ocjenu odnosa u štabu armije. Uticaj KPJ je postojao, na primjer, i u onim štabovima korpusa, divizija, brigada i odreda u kojima je dolazilo i do međusobnih neslaganja, raznih slabosti, trzavica i sl. U istom smislu se može vrednovati i faktor nacionalne, patriotske svijesti, koja djeluje ili objektivno može da djeluje (razumije se, u određenim političkim okolnostima) na međusobnu nacionalnu solidarnost, moralno-političko jedinstvo, ravnopravne odnose svih onih koji su ugroženi i koji se bore protiv agresora. Pri tome treba napomenuti da je naš završni cilj, po Titovom naređenju, bio oslobođenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja.

Ovdje bih želio posebno podvući slijedeću stvar. U savremenoj istoriji bilo je ne malo slučajeva da rat, time što je po karakteru objektivno istorijski pravedan, oslobodilački, ne mora uvijek pobjedonosno i pravedno da se završi. Riječ je o stvaranju odgovarajuće, autentične vojne organizacije oružanih snaga i primjene sopstvene vojne taktike, svoje strategije, koja treba da i u početku i

dugoročno umanji i smanjuje sve vojne i materijalne prednosti koje agresor, po pravilu, ima kad vrši invaziju. Otuda svi savremeni oslobodilački ratovi imaju mnogo čega zajedničkog, nešto za šta bi se moglo reći kao da je uzeto iz univerzalnog iskustva, ali u taktici i strategiji imaju nešto specifično, autentično. Ako političke snage, koje otpočinju i organizuju oslobodilački rat, ne riješe i te probleme, odnosno ne nađu odgovarajuća autentična vojna i politička rješenja, ne moraju oružane snage samim tim što vode pravedan rat da ga pobjednički i završe.

Mi smo u pohodu na Trst u mnogo čemu nastavljali da ratujemo onako kako smo i do tada činili — bez rovova, bez dužih zastoja, bez bitnog mijenjanja taktike. Svakako, da je i to bio jedan od razloga naših vojnih uspjeha. Operacijski prostor jedinica 4. armije bila je teritorija Hrvatske i Slovenije, gdje se do tada već bila razvila izvanredno organizovana i široko podržana narodnooslobodilačka borba. Polazak jedinice 4. armije iz ustaničke Dalmacije, preko Like, Gorskog Kotara, Istre i Slovenačkog primorja takođe je veoma snažno doprinosio poletu i zalaganju svih boraca, jedinica i štabova. Mislim da su dobrim odnosima u štabu armije, posebno međusobnom povjerenju, vidno doprinijeli i veoma značajni uspjesi 8. korpusa i drugih jedinica u prethodnim operacijama. Ističem samo mostarsku i kninsku operaciju.

Nastupanje i pobjede 4. armije od Bihaća do Klane, Ilirske Bistrice, Trsta i Soče, bile su veoma ubjedljive, brze, vješto izvođene i u krajnjem ishodu, politički i vojnički iznimno značajne. One su umnogome odlučujuće i koheziono djelovale na sve potčinjene komande i štabove, a logično i na odnose u štabu armije. To je, svakako, bio jedan od najuticajnijih faktora, koji se ne smije mimoći u bilo kakvim vojno-političkim analizama.

•

Mislim da je uputno da se se i ovom prilikom kaže nekoliko riječi o potrebi kritičkih vojnih i vojno-političkih analiza, posebno onih naših operacija koje su uspješno izvedene i koje su tako primljene i u našoj javnosti.

Smatram da nije dovoljno osvrtni se kritički samo na one borbe u kojima su učinjene greške poznate i činjenično utvrđene (sa težim ili lakšim posljedicama). Treba biti objektivan i u jednom i drugom slučaju, jer jedino takav prilaz može da djeluje konstruktivno, da obogaćuje ratno iskustvo, da stvarno doprinosi moralno-političkom jedinstvu jedinica i daljem razvoju opštenarodne odbrane. Ne-

posredni učesnici rata katkada nerado uvažavaju takav prilaz (što je u izvjesnoj mjeri i shvatljivo), jer su često uvjereni da se u stvarnosti zbivalo ono što oni o tome intimno misle. To je praksa i u drugim zemljama, poslije određenih vremenskih distanci počinju da se javno publikuju i prave kritičke analize i uspješnih operacija. U tom smislu moguće je, na primjer, postaviti i nekoliko interesantnih pitanja u vezi sa oslobođenjem Bihaća.

Poznato je da zadatak 4. armije nije bio da u prvoj etapi tršćanske operacije oslobodi Bihać. Može se postaviti pitanje: da li tako zamišljen start 4. armije — 20. marta 1945 — nije nosio suviše veliku količinu rizika? Da li je uopšte bilo uputno i realno da 4. armija vodi borbu u Lici, Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, bez dovoljno stabilnog osiguranja svoje pozadine i bokova od ne tako malih neprijateljskih snaga u dolini Une i samom Bihaću? Napokon, neprijatelj je bio vitalno ugrožen već samim prodorom 4. armije u dolini Une, pa se realno moglo pretpostaviti da će dodatnim ojačanjem reagirati na prodor 4. armije. Još u toku borbi za oslobođenje Bihaća, on je sa sremskog fronta hitno uputio u dolinu Une 104. diviziju, koja je kasno stigla, jer je Bihać već bio oslobođen. Takvi manevri bili su realni i izvodljivi (razumije se, uvijek sa dovoljenom količinom rizika) u prethodnom periodu, u vrijeme komandovanja partizanskih divizijama i korpusima. U završnim operacijama, međutim, tako nešto više nije bilo cjelishodno. Glavnina 4. armije bila je zasićena tehnikom do te mjere da se nije mogla ni pokrenuti bez nekoliko komunikacija.

Slično pitanje može da se postavi i u pogledu zaštite udarne grupe formirane 24—25. aprila. Udarne grupa je bila sastavljena od dijelova 20. dalmatinske divizije, tenkovske i artiljerijske grupe i preko Snežnika, Mašuna, Sv. Petra i Ilirske Bistrice upućena je direktno na Trst. Brzo se probila vještim zaobilaznim manevrom i našla na pravcu Trsta potpuno nezaštićena i bočno i iz pozadine. Njemačke snage su i tada za Jugoslovensku armiju još uvijek bile veoma opasan protivnik, što se, na primjer, nije podjednako odnosilo na sve saveznike u antihitlerovskoj koaliciji.

Kasnije smo saznali iz zarobljene neprijateljske arhive da su Nijemci imali zamisao da napadnu pozadinu udarne grupe a upravo tu smo bili iznimno osjetljivi.

Interesantno je pomenuti i jedan detalj o kome se manje zna. Naime, u Sv. Petru u prisustvu nekoliko članova štaba armije i drugih vojnih starješina vođena je oko dva časa žučna diskusija o snazi tada već opkoljene njemačke grupacije na prostoru Klana—Rijeka.

Svi mi koji smo duže boravili u štabu, znali smo na osnovu već provjerenih podataka obavještajne službe da se na tom prostoru nalazi glavnina 97. AK sastava: 237. i 188. divizija i veći broj kvislinških formacija. Ništa novo nismo dobili što bi nas navelo na drukčiji zaključak. Međutim, u želji da već započetu operaciju što prije završimo — odjedanput se počelo operisati podatkom kako na tom odsjeku ima najviše 4.000—5.000 njemačkih vojnika, te da, saobrazno tome, treba i planirati dalja dejstva. Kasnije se ispostavilo da je taj broj bio gotovo četiri puta veći, jer je zarobljeno oko 19.000 vojnika.

Četvrta armija bila je jedina naša operativno-strategijska grupacija koja je koordinirala pomorske i kopnene operacije i koja je taktički i operativno sarađivala sa angloameričkim trupama u Italiji. Vojno-politička saradnja sa saveznicima postojala je i u 8. korpusu, a odvijala se putem savezničkih misija, u kojima je jedno vrijeme boravio i Randolph Čerčil. Odnosi među nama su se poboljšavali u onoj mjeri u kojoj je jačala vojna i politička moć nove Jugoslavije. Kao što je poznato, angloameričke misije su se nalazile u isto vrijeme u štabu Draže Mihailovića. Za te i takve odnose znali su i naši borci, pa je to stvaralo određenu političku, moralnu i vojnu atmosferu, odnosno veću ili manju distancu između nas prilikom raznih susreta, dogovora i neoficijelnih satanaka. Nigdje i nikada mi nismo davali povoda za zaoštravanje odnosa i narušavanje te veoma složene, višedimenzionalne saradnje. Znali smo da i mi i savezničke armije, pored bitnih razlika, imamo i određene zajedničke vojne interese, a sa naše strane su postojali i širi politički, državni interesi — priznanje i afirmacija nove Jugoslavije, brži završetak rata i dr. Bez obzira na postojanje različitih strateških težnji i različitih ratnih ciljeva — borba protiv zajedničkog neprijatelja nas je međusobno približavala i zbližavala.

Podsjećam na slučaj kada su se štab 8. korpusa i savezničke misije istovremeno iznenadno našle pod snažnim napadom avijacije neprijatelja (Tičevo), ili u kratkom taktičkom okruženju i neposrednoj pojedinačnoj opasnosti od njemačkih jedinica (Jadovnik). U oba slučaja smo veću pažnju i brigu pokazali za zaštitu misija, nego za sopstveni štab. Sve je to uticalo na obostranu solidarnost, lično uvažavanje, poštovanje i bolje međusobno sporazumijevanje i saradnju. Interesantno je napomenuti da je napad avijacije na štab korpusa i savezničke misije na Tičevu, kao i napad na Jadovnik, organizovan u saradnji Nijemaca i četnika. Slična raspoloženja su se stvarala i u drugim prilikama.

Ipak, u završnom periodu naših operacija, osobito poslije 29. aprila, kada su Nijemci u Kaserti potpisali sporazum o obustavlja-

nju daljeg otpora angloameričkim jedinicama — naša saradnja je skoro preko noći prestala. Nismo dobili očekivanu podršku ni na moru ni u vazduhu i to u periodu kada nam je takva podrška bila neophodna i dragocjena. Nelagodnost se nije osjećala samo na našoj strani. Pokazalo se da su politički stavovi i naređenja viših komandi jedno, a subjektivna raspoloženja pojedinih članova misije drugo. Razumije se, mi tada nismo znali o sadržini sporazuma u Jalti i o dogovoru u Kaserti.

U inostranstvu se danas piše o našem oslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji. Istoričari i vojni pisci država koje brane svoju nezavisnost i teritorijalni integritet i zalažu se za principe koegzistencije i nemiješanja u unutrašnje odnose — pišu o nama, po pravilu, objektivno i tačno. Može se govoriti samo o sistematičnosti, količini i kvalitetu tih napisa, ali ne i o objektivnom iznošenju činjenica o oslobodilačkom ratu u Jugoslaviji. Međutim, postoje i krugovi koji čine potpuno drukčije. Nisu tako rijetki slučajevi da se o našem oslobodilačkom ratu piše sa pozicija interesa velikih sila, da se oslobodilački rat devalvira u bilo kom pogledu, da se ponovo i u »drukčijem svijetlu« prikazuje uloga četnika, ustaša, bijele garde i drugih kvislinga, ili da se naš rat svodi isključivo na gerilu, itd. U raznim publikacijama se objavljuju serije napisa o navodno do sada nepoznatim »činjenicama«, pripremaju se nove serije »uvjerljivih dokumenata« i »kauzalno povezanih činjenica i dokumenata«. Realno je očekivati da će takvih nastojanja i pisanja biti i ubuduće; možda čak i više nego do sada. Kada je riječ o takvim težnjama ništa se u svijetu nije tako suštinski izmijenilo — da bi mogli drukčije o takvim nastojanjima rezonovati.

Sa gledišta naučnog osvjetljavanja istorijskog toka drugog svjetskog rata, odnosno objektivnog iznošenja njegove političke i vojne istorije — niko ne može opovrgnuti istorijsku činjenicu da su narodnooslobodilački pokret, narodnooslobodilačka vojska i kasnije Jugoslovenska armija bili ona realna politička i vojna snaga, koja je odlučujuće doprinijela da se nova Jugoslavija prihvati i prizna kao ravnopravan i izuzetno značajan član antihitlerovske koalicije. S tim u vezi, potrebno je učiniti i slijedeću napomenu. U toku drugog svjetskog rata angloameričke armije su na razne načine pomagale pokrete otpora širom Evrope. Pomagale su, znači, i one pokrete u kojima su učestvovali komunisti zajedno sa drugim patriotskim, progresivnim i demokratskim snagama, koje su pružile otpor ili vodile borbu protiv fašističkih agresora. Međutim, angloamerička saradnja sa NOV i POJ, odnosno Jugoslovenskom armijom, jeste jedini slučaj oficijelne saradnje sa armijom čiji je gotovo cjelokupni starje-

šinski kadar bio sastavljen od pripadnika KPJ i članova SKOJ-a. To svakako govori, ali prije svega, o vojnoj snazi nove Jugoslavije. Ideološko-politička opredeljenost četnika, ustaša u istom društveno-političkom sistemu, nije bila dovoljno jaka, dovoljno uticajna politička stvarnost da u uslovima rata potpuno izmeni stav angloamerikanaca prema »komunističkom pokretu«, pored pomenutog, i zbog toga što su četnici i ustaše oružano sarađivali sa fašističkom Njemačkom tj. glavnim vojnim protivnikom antihitlerovske koalicije, prema tome i angloamerikanaca.

Oslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji imaju i sve više dobijaju ono mjesto u savremenoj vojno-političkoj istoriji koje objektivno imaju oslobodilački i revolucionarni ratovi u svim svojim vojno-političkim, državnim, društvenim i spoljno-političkim vrijednostima. To su potvrdili ili potvrđuju i oslobodilački ratovi u Albanji, Alžiru, Koreji, na Kubi, u Vijetnamu i drugim azijskim, afričkim i latinskoameričkim zemljama. Ti ratovi su bili uspješni, jer su vođeni sa ciljem da se izvojuje i sačuva nacionalna nezavisnost, državni suverenitet, da se uspostave socijalistički ili pravedniji društveni odnosi. Oni su bitno doprinijeli, danas već opštem uvjerenju, da je politika oslanjanja, prije svega, na vlastite snage, na nesvrstane zemlje, na saradnju sa socijalističkim zemljama, politika oslanjanja na socijalističke procese u svijetu, na antikolonijalnu borbu, progresivne demokratske snage — moguća i realna.

Sa gledišta objektivnog istorijskog toka nastalih i nastajućih revolucionarnih procesa, nauka ne zavisi samo od uskih klasnih interesa ili od toga šta kome trenutno, pa i u dužem periodu, politički konvenira. Istorijske činjenice imaju objektivnu vrijednost. Ali, kada je riječ o političkom prihvatanju, odnosno političkom usvajanju objektivno postojećih istorijskih činjenica — one vrijede ne same po sebi ili samo zato što su objektivno tačne, već vrijede onoliko koliko su i kako su jedinstvene i organizovane progresivne društveno-političke snage koje stoje iza njih. U svakodnevnoj politici, prednost imaju one snage koje su svakodnevno politički više angažovane, a ne one koje nisu politički aktivne iako se intimno slažu sa našom unutrašnjom i spoljnom politikom. Ako nema svakodnevnog političkog angažovanja, ako nema svakodnevne borbe za odbranu postignutih istorijskih, političkih i društvenih vrijednosti — činjenice same po sebi neće biti dovoljno jake i politički uticajne da spriječe i onemogućće manipulisanja, obmane i lažna tumačenja rezultata oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.